

ΑΝΝΑΣ ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ

Ψυχολόγου - Ψυχοαναλύτριας

ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΑ

«... Νηλεῶς
ὠδ' ἐρρῦθμισμαι, Ζηνὶ δυσκλεῆς θέα»
(Αἰσχύλου, «Προμηθεὺς Δεσμώτης»,
στ. 241).

Μελετώντας τὸ κείμενο τοῦ S. Freud «Πέν στ καὶ Μελαγχολία» (1917)¹, διαπιστώνει κανεὶς ὅτι ἓνα ἐρώτημα παραμένει ἀνοικτό. Ἀναφερόμενος στὴ μακρὰ καὶ δύσκολη πορεία πού τὸ ἄτομο πρέπει νὰ ἀκολουθήσει ὥσπου νὰ ἀποσύρει τὶς συναισθηματικὲς του ἐναποθέσεις ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο πού χάθηκε, ὁ Freud λέει: «Εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ἐξηγήσει κανεὶς, γιατί ἓνας τέτοιος δρόμος εἶναι τόσο ἐπίπονος στὴν ψυχικὴ μας οἰκονομία... Εἶναι περίεργο ὅτι τὸ συναίσθημα τοῦ πόνου, πού εἶναι τόσο δυσάρεστο γιὰ τὸν ἄνθρωπο, γίνεται ἀπ' ὅλους μας παραδεκτὸ σὰν ἀναπόφευκτο κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πένθους».

Στὸ ἴδιο κείμενο μιλώντας γιὰ τὴν μελαγχολία (ἀλλὰ ὁ Strachey παρατηρεῖ σὲ σημείωση τῆς σελίδος 239, τ. 14, St. Ed., ὅτι ὁ Freud μὲ τὸν ὄρο μελαγχολία κάλυπτε καὶ ὅλες τὶς κλινικὲς εἰκόνες τῶν καταθλίψεων) ὁ Freud ἐπαναλαμβάνει ὅτι ἡ οἰκονομία τῶν γεγονότων μᾶς μένει σκοτεινὴ. Τονίζει τὴν παλινδρόμηση τῆς λιβιδουῆς πού σὲ τέτοιες βιωματικὲς στιγμὲς καθίσταται ναρκισσιστικὴ καὶ σημειώνει ὅτι ἡ παλινδρόμηση διευκολύνεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἀντικείμενο τοῦ μελαγχολικοῦ εἶναι πάντα ἓνα ἀντικείμενο ναρκισσιστικό, δηλαδὴ ἀντικείμενο πού ἔχει ἐπιλεγῆ σὰν καθρέφτης τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Τὸ χαμένο ἀντικείμενο ἐπανοκαθίσταται μέσα στὸ ἐγὼ βάσει τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἐνσωματώσεως καὶ ἡ σκιά του σκεπάζει τὸ ἐγὼ σὲ σημείο πού δὲν τοῦ ἀφήνει κανένα περιθώριο ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας. Τὸ ἐγὼ μεταχειρίζεται τὸν ἑαυτό του, ὅπως θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ μεταχειρισθῆ τὸ ἀντικείμενο πού μισεῖ — ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ χάνει — καὶ ὅσα ὁ Freud λέει ἐν σχέσει πρὸς τὴν συρρίκνωση καὶ τὴν πτώχευση τοῦ ἐγὼ στὴν μελαγχολία μπορεῖ νὰ γίνουν καταληπτὰ μέσα ἀπὸ τὴν ὀπτική: χαμένο ἀντικείμενο - χαμένο ἐγὼ.

Οἱ ἀναλυταὶ πού στὴν συνέχεια ἔσκιψαν πάνω στὸ πρόβλημα τῆς καταθλίψεως θεωροῦν ὅτι τὸ κατ' ἐξοχὴν καταθλιπτογόνο βίωμα εἶναι τὸ βίωμα τῆς ἀπώλειας τῆς ἀγάπης, εἴτε γιατί τὸ ὑποκείμενο αἰσθάνεται ὅτι εἶναι πιὰ ἀνίσχυρο νὰ ἀγαπήσει, εἴτε γιατί τὸ ἀντικείμενο τοῦ ξεφεύγει (ὅπως συμβαίνει στὶς περιπτώσεις θανάτου ἢ μιᾶς ἀπομακρύνσεως πού ἔχει αἰτία τὴν καταβροχθιστικὴ ἀπληστία τοῦ ὑπο-

* Ἀνακοίνωση στὸ 36ο Συνέδριο Ψυχαναλυτῶν Γαλλικῆς Γλώσσας, Γενεύη, Μάιος 1976.

κειμένου), είτε τέλος γιατί τὸ ἀντικείμενο ἀμαυρώνεται καὶ ἐξευτελίζεται ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἐγὼ τοῦ ὑποκειμένου, πού πάντα παραμένει ἀνικανοποίητο.

Ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ στοιχείο, δηλαδή τὸ βίωμα τῆς ἀπώλειας, ἀποτελεῖ τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο συναντῶνται ὅλες οἱ καταθλιπτικές καταστάσεις παρὰ τις διαφορὲς τῶν δομῶν τῆς προσωπικότητος στὶς ὁποῖες τέτοιες καταστάσεις ἐγγράφονται².

Ἄλλὰ γιατί ἄραγε σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περ-πτώσεις τὸ βίωμα τῆς ἀπώλειας ἀποδεικνύεται τόσο σημαντικό; Ὁ Freud ἔδωσε τὴν ἀπάντηση πού βασίζεται στὴν ἐπιλογή ἑνὸς ἀντικειμένου ναρκισσιστικῆς ὕφης. Γιὰ νὰ μὴ χαθεῖ αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο πού εἶναι ἕνας ἄλλος ἐαυτός μας, τὸ ἐγὼ τοῦ μελαγχολικοῦ ζητάει νὰ τὸ περικλείσει μέσα του, ἔστω κι ἂν πρέπει νὰ πληρώσει γι' αὐτὸ μὲ τὴν τιμὴ τῆς ἴδιας τοῦ προσωπικῆς ἐξαλείψεως.

Ὁ K. Abraham³ ὑπογράμμισε τὴν συγγένεια πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν φυκαναγκαστικὴ νεύρωση καὶ στὴν μελαγχολία, ἀποδεικνύοντας ὅτι καὶ οἱ δύο ξεκινᾶν ἀπὸ τὴν ἴδια φάση τῆς σαδιστικῆς, πρωκτικῆς ἐξελίξεως τῆς λιβιδούς. Θεώρησε ὅτι ἡ σύγκρουση, πού ὀφείλεται στὴν ἀμφιθυμία τῶν συναισθημάτων, ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀποτράβηξη τῶν ἐπενδύσεων τοῦ ἐγὼ ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο καὶ τὴν ἐπαναφορά τους στὸ ὑποκείμενο. Καθιερώνεται ἔτσι ταυτόχρονα ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἀντικειμένου μέσω τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἐνσωματώσεως καὶ τῆς ἐνδοβολῆς μέσα στὸ ὑποκείμενο.

Ὁ D. Rubinfine⁴ ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη τῆς καθηλώσεως τοῦ μελαγχολικοῦ στὸ στάδιο τῆς ναρκισσιστικῆς ἐνότητος μητέρας - παιδιοῦ. Γιὰ νὰ ἀποφύγει δηλαδή τὸν κίνδυνο πού προέρχεται ἀπὸ ἕνα κακὸ ἐσωτερικὸ ἀντικείμενο, ὁ μελαγχολικὸς συνεχῶς ἀρνιέται τὰ στερητικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μισητοῦ ἀντικειμένου καὶ ἀναζητᾶ μιὰ σχέση πού βασίζεται στὶς ἱκανοποιήσεις τῆς ναρκισσιστικῆς περιόδου. Ἐὰν ἡ ναρκισσιστικὴ ἐνότητα κινδυνεύει, λόγω τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀντικειμένου, ἢ ἂν οἱ προσδοκίες πού ἔχει τὸ ὑποκείμενο εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐπαληθευθοῦν, ἢ κατάθλιψη ἐγκαθίσταται λόγω τοῦ ὅ,τι ὁ ψυχισμὸς κατακλύζεται ἀπὸ τὶς ἐπιθετικὲς παρορμήσεις. Οἱ παρορμήσεις αὐτὲς στὴν πραγματικότητα ἀπευθύνονται πρὸς τὸ ἀντικείμενο, ἀλλὰ ἐπαναφέρονται στὸ ἐγὼ πού ἔτσι ἐλπίζει νὰ συγκινήσει τὸ ἀντικείμενο μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ πόνου καὶ τῆς ἀπελπισίας. Ὁ Rubinfine λέει σωστὰ ὅτι ἡ σχέση τοῦ καταθλιπτικοῦ μὲ τὸ ἀντικείμενό του εἶναι μιὰ σχέση πού προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἐλπίδα. Ἐπειδὴ ὁ καταθλιπτικὸς αἰσθάνεται τὸν ἐαυτό του

2. S. Nacht - P. Racamier: «Les états dépressifs: Etude psychanalytique», in «La présence du psychanalyste», Ed. S. Nacht, Paris, P.U.F. 1963, σελ. 99.

3. K. Abraham: «Esquisse d' une histoire du développement de la libido basée sur la psychanalyse des troubles mentaux», in Oeuvres Complètes, t. II, Payot, Paris, 1966, σελ. 272.

4. D. Rubinfine: «Notes on a Theory of Depression». Psychoanalytic Quarterly, Vol. 37, No 3, 1968, σελ. 400-418.

ὡς «κακό», προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ συγκρατήσῃ τὸ καλὸ ἀντικείμενο καὶ ἐλπίζει πάντα νὰ ξανακαταστήσῃ τὴν ἀγάπη του.

Ὁ F. Pasche⁵ μιλάει γιὰ πρωτογενῆ ταύτιση πρὸς τὸν παντοδύναμο γονιό. Ἡ ταύτιση προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία ὄχι νὰ γίνῃ τὸ ἄτομο ἄπως ὁ γονιός, ἀλλὰ «νὰ εἶναι ὁ γονιός». Ἡ μεγαλομανία ἐνὸς τέτοιου ιδεώδους τοῦ ἐγὼ ἀκίνητοποιεῖ ἐνέργεια εἰς βάρος τῆς πραγματοποιήσεως ρεαλιστικῶν ταυτίσεων καὶ εἰς βάρος τῶν δυνατοτήτων ποῦ ἔχει τὸ ὑποκείμενο γιὰ ἀγάπη καὶ γιὰ ἀνθιστῆ τῶν ἰκανοτήτων του. Βάσει ἐνὸς τέτοιου ιδεώδους διαλέγει ὁ καταθλιπτικὸς τὸ συμπληρωματικὸ καὶ ἀπαραίτητο σ' αὐτὸν ἀντικείμενο.

Ἡ E. Jacobson⁶ διακρίνει τὴν προβληματικὴ τῆς σχέσεως μὲ τὸ χαμένο ἀντικείμενο σὲ προβληματικὴ τῆς νευρωτικῆς καταθλίψεως (στὴν ὁποία προέχει ἡ Οἰδιπόδεια ἐνοχή, ἀγκιστρωμένη στὶς αἰμομικτικὲς τάσεις) καὶ σὲ προβληματικὴ ποῦ συνδέεται μὲ τὶς ναρκισσιτικὲς συγκρούσεις. Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση οἱ ἀνάγκες ναρκισσιτικῶν ἰκανοποιήσεων, ποῦ μόνον τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ ἀντικείμενο μπορεῖ νὰ πληρώσει, διαπλεκόμενες πρὸς τὴν ἀμφιθυμία ποῦ συνδέεται μ' αὐτές, προσδιορίζουν περιόδους πένθους ἰδιαίτερα μακρὰς ἢ τὴν κατάθλιψη.

Ὁ B. Grunberger⁷ ὑποστηρίζει ὅτι ὁ καταθλιπτικὸς παραμένει τελικὰ δεμένος μὲ ἓνα ἀντικείμενο ποῦ δὲν μπόρεσε νὰ τοῦ δώσει τὴν ἀναγκαῖα ναρκισσιτικὴ σιγουριά, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἀναδυθεῖ ἀπὸ τὸν συγχωνευτικὸ κόσμον τοῦ πρωτογενοῦς ναρκισσισμοῦ. Δὲν μπορεῖ λοιπὸν παρὰ νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναζητᾷ τὶς ἰκανοποιήσεις ποῦ μόνον τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ — καθρέφτης τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του — μπορεῖ νὰ τοῦ χαρίσει.

Ὁ J. Bergeret⁸ ἀναφερόμενος στὶς μεταίχμιες καταθλιπτικῆς καταστάσεως ὑπογραμμίζει τὴν πρωτογενῆ ἔλλειψη ναρκισσιτικῆς πληρότητος ποῦ τὸ ἐγὼ συνεχῶς φάσκει νὰ συμπληρώσει, χωρὶς ποτὲ νὰ τὸ καταφέρνῃ. Ἡ ἀδηφαγία τῆς ἀνακλιτικῆς σχέσεως, δεμένη μὲ τὸ ἰσχυρὸ ἄγχος ποῦ προκαλεῖ ἡ ἀμφιθυμία τῆς ἐπιθυμίας ἐνσωματώσεως, σφραγίζει τὴν σχέση μὲ τὸ ἀντικείμενο. Ἐδῶ συμμαχοῦν ἡ παθητικὴ ἐξάρτιση καὶ ἡ εὐχή ἐνὸς παντοδύναμου χειρισμοῦ τοῦ ἀντικειμένου.

Οἱ M. Torok καὶ N. Abraham στὸ ἄρθρον τους «Ἐνδοβολή - Ἐνσωμάτωσις»⁹ μιλᾷν γιὰ ἓναν κρυφὸ ψυχικὸ τάφο μέσα στὸν ὁποῖο ἀναπαύεται τὸ ἀν-

5. Fr. Pasche: «De la dépression», in «A partir de Freud», Payot, Paris, 1968, σελ. 195.

6. E. Jacobson: «Depression», Internation. Universities Press, New York, 1971, σελ. 101.

7. B. Grunberger: «Etude sur la dépression», in «Le narcissisme», Payot, Paris, 1971, σελ. 271.

8. J. Bergeret: «La dépression et les états limites», Payot, Paris, 1974, σελ. 89 καὶ 127.

9. M. Torok - N. Abraham: «Introjecter-Incorporer», Nouvelle Revue de Psychanalyse, No 6, Gallimard 1972, σελ. 116.

τικείμενο πού χάθηκε, αλλά πού αναβιώνει βάσει τών αναμνήσεων, τών εικόνων, τών λέξεων και τών συναισθημάτων, όπως και τών τραυματικών στιγμών πού τὸ υποκείμενο ἔζησε ἐν σχέσει μὲ τὸ ἀντικείμενο.

Γιὰ νὰ κρατήσει μέσα του ἀναστημένο ἕνα ἀντικείμενο πού ἔπαιξε τὸν ρόλο τοῦ ιδεώδους τοῦ ἐγώ, τὸ υποκείμενο ὑποχρεώνει τὸν ἑαυτό του νὰ μεταχειρισθεῖ μηχανισμούς βάσει τών ὁποίων ἡ βίωση ἐνὸς φυσιολογικοῦ πένθους και τὸ ξεπέρασμά του καθίστανται ἀδύνατα. Ἡ σχέση λοιπὸν ἐξασκολοθεῖ. Οἱ συγγραφεῖς πιστεύουν ὅτι ἔτσι διατηρεῖται ἡ κρυφὴ ἱκανοποίηση πού τὸ υποκείμενο βίωσε στὴν σχέση μὲ τὸ σημαντικό ἀντικείμενο σὲ περίοδο πού ἡ ἀμφιθυμία δὲν εἶχε ἀκόμα ἀναδυθεῖ.

Στὴν μελέτη αὐτὴ θὰ ἤθελα νὰ ἐκφράσω τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ καταθλιπτικὴ τροχιά χαράζεται ὅταν ὁ διάλογος μὲ τὸ ἐξωτερικὸ ἀντικείμενο ἀποτυχαίνει ἢ θριμματίζεται. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ θεωρῶ ἔγκυρη γιὰ ὠρισμένες τοῦλάχιστον περιπτώσεις, ἐκείνες ἀκριβῶς γιὰ τίς ὁποῖες ἡ κλινικὴ παρατήρηση ὑποστηρίζει τὴν Φροϋδικὴ ἀποψη τῆς ἐπιλογῆς ἐνὸς ἀντικειμένου ναρκισσιστικοῦ ἀπὸ ἕνα ἐγώ πού παρουσιάζει μιὰ ἰδιάζουσα δομὴ τῆς προσωπικότητος.

Τὸ υποκείμενο μπαίνει στὴν φάση τῆς καταθλίψεως ὄχι γιὰτι τοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ ξαναβρεῖ τὴν ἀγάπη τοῦ χαμένου ἀντικειμένου, ἢ γιὰτι χάνει μέσα στὸν ἑαυτό του τὴν δυνατότητα νὰ ἀνασυστήσῃ τὸ ἐσωτερικευμένο ἀντικείμενο, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ ἀπώλεια βιώνεται σὰν ἀνικανότητα ἐλέγχου τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου και ταυτόχρονα ἐνὸς μέρους τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἐφ' ὅσον σ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις τὸ ἀντικείμενο δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ σύνθεση τών προβολῶν παντοδυναμίας τοῦ υποκειμένου, τὸ νὰ χαθεῖ σημαίνει γιὰ τὸ υποκείμενο νὰ χάσει τὴν ἱκανότητα τοῦ νὰ συκρατεῖ. Τὸ υποκείμενο δὲν αἰσθάνεται ἱκανὸ νὰ πετύχει τὴν ὀλοκληρωτικὴ και παντοδύναμη κατοχὴ τοῦ ἀντικειμένου· αἰσθάνεται ἀνίκανο νὰ κατέχει και νὰ χειρίζεται τὸ ἐσωτερικευμένο ἀντικείμενο βάσει τών φαντασιώσεων ναρκισσιστικῆς παντοδυναμίας και πρωκτικοῦ ἐλέγχου. Ἡ βιαιότητα τών συγκινησιακῶν ἀντιδράσεων, πού ἕνα τέτοιο βίωμα προσδιορίζει, ξυπνάει τὸ ἄγχος τῆς ἀπώλειας τοῦ ἐλέγχου συναισθημάτων και τοῦ ἐλέγχου λειτουργιῶν τοῦ σώματος. Σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόθεσή μου αὐτὴ ἡ καταθλιπτικὴ κίνηση ὀφείλεται στὴν χρεωκοπία τῆς ἐπιθυμίας ἐνὸς ἀπόλυτου ἐλέγχου τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου (πού συμπυκνώνεται στὸ σημαῖνον ἀντικείμενο), ἀλλὰ και τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου.

Τὸ ἐγώ ἐκείνου ὁ ὁποῖος ὑπόκειται σὲ κατάθλιψη δὲν ἔχει ποτὲ ἀποσυνδεθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία αὐτὴ. Τὰ αἷτια μπορεῖ νὰ εἶναι βιολογικά, ἢ ἰδιοσυστασιακά ἢ σχετικὰ μὲ τραυματικὲς ἐμπειρίες πολὺ πρῶιμες πού δὲν στήριξαν τὴν ὀργάνωση ἐνὸς ἐγώ, βαθμιαῖα προσαρμοζόμενου πρὸς τὴν ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος.

Ὅπωςδὴποτε, πρόκειται γιὰ ἕνα ἐγώ πού δὲν ξέρει και δὲν μπορεῖ νὰ ἀποσπαθεῖ — οὔτε καν μερικῶς — ἀπὸ τίς ἐπιδιώξεις τῆς ναρκισσιστικῆς παντοδυναμίας και οἱ μηχανισμοὶ τῆς πρωκτικῆς συκρατήσεως, στοὺς ὁποῖους ἀναφέρεται ὁ K. Abraham, ἐγγράφονται σὲ προέκταση αὐτῶν τῶν βλέψεων. Σ' αὐτὴ τὴν ὀ-

πτική, ἡ καταθλιπτική ὀργάνωση μπαίνει σὲ κίνηση στὶς στιγμὲς κατὰ τὶς ὁποῖες ἡ συγγραφή δὲν φαίνεται πιά δυνατή, δηλαδή σὲ στιγμὲς ποὺ οἱ κυριαρχικὲς τάσεις τῆς πρωκτικῆς φάσεως μὲ ὑπόβαθρο τὶς φαντασιώσεις παντοδυναμίας, δὲν μποροῦν νὰ πετύχουν τοὺς στόχους τους.

Οἱ τροποποιήσεις στὴν κλίμακα τῶν ὁρμῶν καὶ τῶν ἀμυνῶν γιὰ τὶς ὁποῖες μιᾶν ὁ Nacht καὶ ὁ Racamier¹⁰, ὅπως καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῆς σχέσεως μὲ τὸ ἀντικείμενο, καὶ τὴν εἰκόνα του, εἶναι τὰ ἀποτελέσματα.

Ὁ Freud¹¹ ὑποστήριξε ὅτι τὸ βρέφος πολὺ νωρὶς μπορεῖ νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ναρκισσισμοῦ του — ποὺ ὅπωςδήποτε διαταράσσεται ἀπὸ τὶς ὤσεις τῆς ὠριμάνσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἐντάσεις ποὺ δημιουργεῖ μέσα του ἡ μὴ ἄμεση ἰκανοποίηση τῶν ἀπαιτήσεων του ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο — ἐκβάλλοντας πρὸς τὰ ἔξω τὰ βιώματα δυσαρέσκειας. Μ' ἄλλα λόγια χρησιμοποιεῖ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ὁμοίωσιν τὸν μηχανισμό τῆς προβολῆς.

Ἀκολουθώντας τὴν ἴδια γραμμὴ σκέψεως μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι ὅταν τὸ ἄτομο θέλει νὰ περισώσει τὴν ναρκισσιστικὴ παντοδυναμία του, τὴν προβάλλει πάνω στὶς γονεϊκὲς εἰκόνας. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς διαλεκτικῆς εἶναι ἡ ἐξιδανίκευση τῶν γονεϊκῶν εἰκόνων. Ἀλλὰ ἡ ἐξιδανίκευση (ποὺ οἰκοδομεῖται μὲ βάση τὴν τελειότητα καὶ τὴν παντοδυναμία τῆς διάδος μητέρα - παιδί) στερεὶ συγχρόνως τὸ ἀντικείμενο ὅπως παρατήρησε καὶ ὁ Grunberger¹² ἀπὸ ἓνα τμήμα τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἐνα μέρος ξεφεύγει ἀπὸ τὸν ἔλεγχό του καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἡσυχάσει ὥσπου νὰ τὸ ξαναβρεῖ.

Στὶς περιπτώσεις ὁμαλῆς λιβιδικῆς ἐξελίξεως τὸ χαμένο τμήμα ἐσωτερικεύεται ἐκ νέου καὶ ἀπορροφᾶται μέσα στὸ πλέξιμο τῆς ἀλυσίδας: ἰδεῶδες ἐγώ - ἰδεῶδη τοῦ ἐγώ - ὑπερεγώ, ἂν καὶ ἡ ἀπόσταση μεταξὺ τοῦ ἐγώ καὶ τοῦ ἀρχικὰ διαχωρισμένου αὐτοῦ τμήματός του δὲν εξαφανίζεται ποτὲ ἀπόλυτα. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ὑπάρχει πάντα μιὰ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὸ ἄτομο καὶ τὰ ἰδανικά του.

Στὴν προοπτικὴ μιᾶς ὁμαλῆς ἐξελίξεως ἀφ' ἑνὸς ἡ ἐξωτερικὴ πραγματικότης καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ποιότης τῆς μητρικῆς στοργῆς¹³ τροποποιοῦν βαθμιαίᾳ τὴν ποιότητα καὶ τὴν μορφή τῶν προβολῶν ποὺ κάνει τὸ ὑποκείμενο πάνω στὰ πρῶτα ἀντικείμενά του, δηλαδή στὰ γονεϊκὰ ἀντικείμενα.

Γιὰ τοὺς ἀρρώστους ὅμως γιὰ τοὺς ὁποίους μιᾶν, τέτοιες τροποποιήσεις δὲν εἶναι δυνατές. Ἄν τὰ ἀντικείμενα μπορούσαν νὰ βιωθοῦν σὲ ἀναλογίες λιγώτερο μεγαλοσχήμενες, τοῦτο θὰ εἶχε σὰν συνέπεια καὶ τὴν τροποποίηση τῶν ναρκισσι-

10. S. Nacht - R. Racamier: προαναφερθὲν ἔργον, σελ. 98.

11. S. Freud: «Instincts and their vicissitudes» (1915). St. Ed. (XIV), Hogarth Press, London, σελ. 117-140.

12. B. Grunberger: «Etude sur la dépression», in «Le narcissisme», Payot, Paris, 1971, σελ. 69.

13. D. Winnicott: «The depressive position in normal emotional development», in Collected Papers, Tavistock Publications, 1958, σελ. 262-277.

στικῶν, μεγαλομανιακῶν φαντασιώσεων τοῦ ὑποκειμένου. Ἀναγκαστικά λοιπὸν συγκατοῦνται στὸν ρόλο τους ὡς «θεῶν χορηγῶν κάθε εὐτυχίας καὶ δυστυχίας».

Τὸ ὑποκείμενο ἐγκαθιστᾷ ἔτσι τὴν παντοδυναμία τους στὴν ἀναλογία τῆς προβολῆς τοῦ δικοῦ του ναρκισσισμοῦ, καί, ἂν τὰ ἀντικείμενα δὲν καταφέρουν νὰ ἐκπληρώσουν τὴν ἀποστολή τους, ὁ ναρκισσισμός τοῦ ὑποκειμένου συντρίβεται. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον ὁ χαμὸς δὲν γίνεται παραδεκτός.

Ἐὰν τὸ ἐγὼ ποτὲ δὲν ἔχει φθάσει στὸ σημεῖο νὰ ἔχει τὴν δυνατότητα κάποιας ἀντικειμενικῆς ἐποπτείας τῆς πραγματικότητος, καὶ ἂν τὸ ἀντικείμενο ποτὲ δὲν ἦταν ἄλλο πρᾶγμα παρὰ ἓνα τμήμα τοῦ ἐγὼ πού ἔχει προβληθεῖ στὸν ἐξωτερικό κόσμο, τὸ νὰ ἀποσυνδεθεῖ κανεὶς ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο σημαίνει ἀπώλεια ἑνὸς τμήματος τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ κυρίως ἐκείνου τοῦ τμήματος πού ἔχει ὑφωθεῖ στὴν θέση τοῦ ιδεώδους τοῦ ἐγὼ¹⁴. Σημαίνει ἐπίσης παραδοχὴ τοῦ ὅτι τὸ ἄτομο δὲν ἐλέγχει ἀπόλυτα τοὺς νόμους πού καθορίζουν τὴν ἐξωτερικὴ πραγματικότητα, οὔτε εἶναι ἀρχοντας ἀδιαμφισβήτητος τῶν ἴδιων του τῶν ψυχοσωματικῶν ἀντιδράσεων.

Ὁ S. Freud καὶ ὁ K. Abraham, καὶ στὴν συνέχεια πολλοὶ ἄλλοι ἀναλυταὶ πού μελέτησαν τὴν ἐργασία τοῦ πένθους, ἰσχυρίζονται ὅτι κατὰ τὸ πένθος ἡ λιβιδῶ ἀποσύρει τὶς ἐναποθέσεις τῆς ἀπὸ τὸν κόσμο τῶν ἀντικειμένων γιὰ νὰ ἐπενδύσει μὲ αὐτὲς τὸ ἐγὼ. Νομίζω ὅτι θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ πὼς πράγματι οἱ ἐπενδύσεις ἀποσύρονται ἀπὸ κάθε ἄλλο ἐνδιαφέρον ἢ πρόσωπο, ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμη μου αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ ἐνδυναμωθοῦν οἱ ἐπενδύσεις τῶν παραστάσεων τοῦ σημαίνοντος ἀντικειμένου, χωρὶς ἄφ' ἑτέρου νὰ ὑπάρχουν οἱ δυνατότητες μεταθέσεως ἢ καὶ ἀπομονώσεως τῶν παραστάσεων καὶ τῶν συναισθημάτων, ὅπως τὶς βρισκόματε π.χ. στὴν ψυχαναγκαστικὴ νευρώση.

Σὲ τέτοιες στιγμὲς τὸ ὑποκείμενο γίνεται πραγματικά θλιβερὸ θέαμα στὸν βωμὸ τοῦ θρίαμβου τοῦ Δία.

Ἐὰν τὸ ἐγὼ εἶναι ἀρκετὰ δυνατό γιὰ νὰ μεταθέσει λίγο-λίγο τὶς ἐπενδύσεις του, ἡ ἐργασία τοῦ πένθους μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ. Ἐὰν ὄχι, τὸ πένθος συνεχίζεται ἀπεριόριστα.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἀκόμα καὶ γιὰ ἓνα ἐγὼ τοῦ ὀποίου ἡ ὀργάνωση εἶναι ἰσχυρή, ἔὰν ἡ πραγματικότητα ἔχει φθάσει πολὺ κοντὰ στὴν πλήρωση τῆς ἐπιθυμίας, ἢ ἔὰν ἡ ἐλπίδα (ἄλλη μορφή τοῦ συναισθήματος παντοδυναμίας) ἐμμένει, τὸ πένθος μπορεῖ νὰ διαρκέσει γιὰ ἀόριστο χρόνο. Δὲν ὑ-

14. Ἀπὸ τὴν ἐξελικτικὴ ἀποψη ἡ M. Klein ἐξηγεῖ αὐτὸν τὸν μηχανισμό μιλώντας γιὰ ἓνα ἀντικείμενο ἀγάπης πού συγκατοῦται ἀπὸ τὴν προβολὴ τῶν καλῶν τμημάτων τοῦ ἐγὼ. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, τὸ μητρικό πρόσωπο εἶναι ἐκεῖνο πού ἐπενδύεται μὲ αὐτὲς τὶς ἐναποθέσεις, καὶ γίνεται ιδεώδες τοῦ ἐγὼ, ἐνὸς τὸ ἄτομο αἰσθάνεται ὅτι χάθηκε τὸ καλὸ πού εἶχε μέσα του. Κατὰ συνέπεια μένει σὲ στενὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα πού ἀντιπροσωπεύουν τὸν ἑαυτὸ του. (M. Klein: «Notes surquelques mécanismes schizoïdes», in *Developpements de la Psychanalyse*, P.U.F. 1966, σελ. 283).

Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιθετικότης, πού συμπορεύεται στὶς περιπτώσεις αὐτὲς μὲ τὴν ἐξάρτηση, ὀδηγεῖ τὸ ὑποκείμενο στὴν ἰδέα ὅτι ἐλέγχει τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, ὅπως καὶ τὰ ἐσωτερικά, μὲ ἓναν τρόπο καταστρεπτικό.

πάρχει ἀποσύνδεση ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο. Ἔτσι καταλαβαίνομε γιατί ἡ διεργασία τοῦ πένθους εἶναι πάντα ἐπίπονη. Τελικὰ τὰ θλιβερὰ συναισθήματα ἐνὸς πένθους ποῦ συνεχίζεται εἶναι λιγώτερο ὀδυνηρὰ γιὰ τὴν ψυχικὴ οἰκονομία ἀπὸ τὴν παραδοχὴ τῆς ἀπώλειας. Ἡ εὐχαρίστηση ξαναβρίσκεται στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο.

Ὁ J. Bergeret¹⁵ στὴν μελέτη του ποῦ ἀφορᾷ τὴν ἀμυντικὴ οἰκονομία τῆς καταθλιφῆως ὑποστηρίζει ὅτι ἡ παλινδρόμηση στὴν νευρωτικὴ κατάθλιψη δὲν φαίνεται νὰ πηγαίνει πέρα ἀπὸ τὶς καθηλώσεις τοῦ πρωκτικοῦ σταδίου. Ἡ ἀποψή του μὲ βρίσκει ἀπολύτως σύμφωνη. Λέει ἐπίσης ὅτι στὴν κατάθλιψη οἱ παρορμήσεις ἀναστέλλονται καὶ τὸ ἐγὼ δὲν ἐπανακτᾷ τὸ ἀντικείμενο, ἀλλὰ ἀδειάζει ἐν μέρει γιὰ νὰ βάλει τὸ ἀντικείμενο στὴν θέση του. Νομίζω πὼς θάταν σωστότερο νὰ πει κανεὶς ὅτι τὸ νὰ αἰσθάνεται ὁ καταθλιπτικὸς «κενὸς» μπορεῖ νὰ ἔχει γι' αὐτὸν ἀξία ἐπιθυμίας, ὅσο καὶ ἀποστροφῆς. Γιατὶ ἡ ἀποστροφή φέρνει τὴν σφραγίδα τῆς ἐπιθυμίας καὶ ἡ ἄρνηση τοῦ καταθλιπτικοῦ σκεπάζει ἐξίσου τὸ ναρκισσιστικὸ κενὸ ποῦ ἄφησαν οἱ γονεῖς (μὲ ὅσα δὲν μπόρεσαν νὰ κάνουν, ἢ μὲ ὅσα τὸ ὑποκείμενο δὲν μπόρεσε νὰ πάρει καὶ νὰ κρατήσει σὰν ἱκανοποιητικὸ ἐσωτερικευμένον ἀντικείμενο, ἀπ' αὐτούς), ὅσο καὶ τὶς ἀκαταπόνητες προσπάθειες ἐπανακτήσεως τοῦ ἀντικειμένου. Οἱ προσπάθειες ὅμως αὐτὲς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀποτυχημένες, ἀφοῦ κάποιος ἐπανορθωτικὸς μηχανισμὸς δὲν μπαίνει σὲ κίνηση καὶ ἀφοῦ τὸ ὑποκείμενο δὲν θέλει νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν διεργασία τοῦ πένθους.

Ἡ κατάληξη αὐτῆς τῆς κινήσεως, τέτοια ποῦ τὴν βλέπομε στὴν μελαγχολία μὲ τὴν ἐπανεγκατάσταση τοῦ ἀντικειμένου στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἐγῶ, ὑπογραμμίζει τὴν ἄρνηση τῆς ἀπώλειας, τὴν φαντασιωσικὴ ἐπαναπόκτηση τοῦ ἀντικειμένου (ποῦ παύει νὰ ὑφίσταται σὰν ἐξωτερικὸ ἀντικείμενο, πρόσωπο, ἢ ἰδέα ποῦ πῆρε τὴν θέση τοῦ ἀντικειμένου) διὰ μέσου τῶν ἀρχαίων μηχανισμῶν τῆς ἐνσωματώσεως. Μιλώντας γιὰ τὴν μελαγχολία ὁ Freud ἔλεγε ὅτι ἡ σκιά τοῦ ἀντικειμένου ἔπεσε πάνω στὸ ἀντικείμενο. Ἴσως θάταν δυνατὸ νὰ ἀναστρέφει κανεὶς τὴν Φροῦδικὴ διατύπωση, ἂν σκεφθεῖ ὅτι κατὰ τὴν διάρκειά τῆς κινήσεως ἐνσωματώσεως, τὸ ἐγὼ ἀπλώνεται καὶ κατακλύζει ὅλο τὸ χῶρο: τὸ χῶρο τῆς ἀποστάσεως ἀνάμεσα στὸ ἐγὼ καὶ στὸ ἀντικείμενο, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ χῶρο ποῦ τὸ ἀντικείμενο κατεῖχε, ὡς ἀντικείμενο ξέχωρο ἀπὸ ἓνα ὑποκείμενο ποῦ δὲν τὸ ἀντικειμενοποιεῖ.

Τὸ ἀντικείμενο ἀποδεικνύεται πιὸ δυνατὸ ἀπὸ τὸ ἐγὼ, λέει ἐπίσης ὁ Freud¹⁶. Παράξενη παρατήρηση, ἂν τὴν συνδέσει κανεὶς μὲ τὴν ἰδέα ὅτι τὸ ἐγὼ ἀποσύρει τὶς συναισθηματικὲς ἐναποθέσεις του ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο. Παρατήρηση πολὺ ἔγκυρη, ἀντίθετα, ἐὰν ἀκολουθήσει κανεὶς τὴν ἰδέα ἐνὸς ἐγῶ ποῦ παραμένει προσκολλημένον σὲ ἓνα ἀντικείμενο ποῦ εἶναι ἀπλῶς προέκταση τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ

15. J. Bergeret: «Dépressivité et dépression», Pr. Un. Fr., 1976.

16. S. Freud: «Mourning and Melancholia», St. Ed. XIV, σελ. 252.

πού τελικά επανακαττάται με τούς πολύ αρχαίους μηχανισμούς της ταυτοποιητικής έσωτερικεύσεως.

Κατά την διάρκεια της καταθλίψεως νομίζω ότι υπάρχει έπιθυμία, και προσπάθειες κατακτήσεως του αντικείμενου που δεν πετυχαίνουν, τουλάχιστον σε σχέση με αυτά που τὸ αντικείμενο επιδιώκει: να είναι ὁ ἀδιαμφισβήτητος κυρίαρχος σ' έναν κόσμο που περικλείει και τὸν ἑαυτό του και τὸ αντικείμενο. Ἡ κατάθλιψη καταλήγει στην μελαγχολία, ἢ στην μανία, ὅταν τὸ ἐγὼ ξαναποκτᾷ τὸν ἔλεγχο ἐπὶ τοῦ αντικείμενου μέσω τῆς ἀρνήσεως τῆς πραγματικότητας.

Αὐτὸ δὲν σημαίνει βέβαια — και θέλω νὰ τὸ τονίσω — ὅτι δὲν υπάρχει ποιοτικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στην κατάθλιψη και στην μελαγχολία. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεί ὅτι στην πρώτη ἡ σκιά που σκεπάζει τὸ ἐγὼ εἶναι ἡ σκιά ἐνὸς ἀντικείμενου διαφοροποιημένου, ἐνῶ στην δεύτερη ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὸ ἐγὼ και στὸ ἀντικείμενο τείνει νὰ σβήσει. Ἐδῶ ἡ σκιά μπορεί νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς σκιά τοῦ ἴδιου τοῦ ὑποκειμένου που καλύπτει τὸν ὀρίζοντά του.

Ἄλλὰ σ' αὐτὴν τὴν ὀπτική που θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τοποθετήσει τὴν διαφορὰ μεταξύ τῆς μελαγχολίας και τῆς μανίας; Γιατί ὁ μελαγχολικός δὲν παύει νὰ παραπονιέται και νὰ ἀναμασᾷ τὴν ἀνεπάρκειά του, ἐνῶ ὁ μανιακὸς διαλαλεῖ τὸν θρίαμβό του; Νομίζω ὅτι ἡ ἐξήγηση βρίσκεται στην προβληματικὴ τῆς ἐξέλιξεως τοῦ ιδεώδους τοῦ ἐγὼ - ὑπερεγῶ, λαμβάνοντας βέβαια ὑπ' ὄψη τὴν εὐθραυστότητα τοῦ ὑπερεγῶ στους μελαγχολικούς.

Στὸν μελαγχολικό, ὅπως και στὸν μανιακό, ἡ ἐπεξεργασία τῆς καταθλιπτικῆς θέσεως δὲν εἶναι δυνατὴ, ἐπειδὴ τὸ ἐγὼ δὲν εἶναι ἱκανὸ νὰ ἀποσυνδεθεῖ ἀπὸ πολὺ ἀρχαίες, ναρκισσιστικὲς θέσεις. Κατὰ συνέπεια και στὶς δύο περιπτώσεις ἡ λειτουργικὴ διαπλοκὴ τῶν τάσεων τοῦ ιδεώδους ἐγὼ και τοῦ ὑπερεγῶ¹⁷ δὲν υπάρχει. Στην μελαγχολία οἱ περιορισμοὶ ξεπερνοῦν τὰ ὅρια ἐνὸς ἀπαγορευτικοῦ μηχανισμοῦ και τείνουν νὰ συντρίφουν τὴν ναρκισσιστικὴ ἰσορροπία. Ἔτσι, τὸ ἐγὼ διαλαλεῖ τὴν ἀνεπάρκειά του, βάζοντας τὶς ἀπώλειες στὸ προσκήνιο. Ἀντίθετα στην κίνηση τῆς μανίας τὸ ὑπερεγῶ ἐξαφανίζεται και τὸ ἐγὼ ἐπιβάλλει τὴν φωνὴ τοῦ θριάμβου του. Ὅπωςδήποτε, και στην μία και στην ἄλλη περίπτωση, ὁ σύνδεσμος με τὸ ἀντικείμενο διατηρεῖται¹⁸. Τὸ ἐγὼ δὲν ὑπόχωρεῖ. Τὸ ἀντικείμενο δὲν χάνε-

17. *M. Roch*: «Du Surmoi héritié du complexe d' Oedipe», P.U.F., Paris, 1966, σελ. 51.

18. Μία τέτοια ἀντίληψη τῆς δυναμικῆς μπορεί βέβαια νὰ προκαλέσει ἀντιγνώμεις, ἰδίως ἐὰν σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς ὑπογραμμίζουν τὴν ἀνικανότητα και τὴν ἀνεπάρκεια τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐγῶ. Νομίζω, ἐν τούτοις, ὅτι μία ἐρμηνεία που προσεγγίζει κάπως τὴν ἀποψη που ὑποστηρίζω, εἶναι ἐκείνη τοῦ *J. Mallet* που ἀναφέρεται στην νευρωτικὴ κατάθλιψη (*Evolution Psychiatrique*, Fasc 3, 1955, σελ. 495). Ἀναφερόμενος στην προβληματικὴ τῆς παλινδρομήσεως τοῦ μελαγχολικοῦ ὁ *Mallet* λέει ὅτι ἡ ψυχωσικὴ κατάθλιψη ἐμφανίζεται σὲ ἄτομα, τὰ ὁποῖα γενικὰ δὲν στεροῦνται ὑστερικῶν συμπτωμάτων και ὡς ἐκ τούτου μπορούν νὰ παρουσιάσουν μία κατάθλιψη καθαρὰ νευρωτικὴ. Σ' αὐτὰ τὰ ἄτομα ἡ ψυχωσικὴ κατάθλιψη θὰ ἐμφανισθεῖ σὲ στιγμὲς ἀπώλειας ἐνὸς ἀντικείμενου. Ἡ ἀπώλεια φέρνει στὸ προσκήνιο τὴν ἀδυνα-

ται καὶ δὲν καταστρέφεται. Ἄν καταστρεφόταν πραγματικὰ θὰ εἶχαμε τὴν εἰκόνα τῆς σχιζοφρένειας. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀκολουθήσει τὸν *K. Abraham* ὅταν βεβαιώνει ὅτι ὁ μελαγχολικὸς παραπονιέται γιὰ ὅ,τι ὁ ἴδιος θεωρεῖ ὡς ἀπώλειες (καὶ συνδέει μ' αὐτὲς τὰ συναισθήματα κατωτερότητας), ἐνῶ ὁ σχιζοφρενὴς ζεῖ τὴν ἀπώλεια χωρὶς νάχει τὴν συνείδησή της¹⁹. Μποροῦμε πολὺ καλὰ νὰ τὸν παρακολουθήσομε ὅταν μιλάει γιὰ αἶσθημα ἀνωτερότητας τοῦ μελαγχολικοῦ, γιὰ ὑπερεκτίμηση τοῦ ἐγὼ πού συμβαδίζει μὲ τὸν ὑποβιβασμό, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν περιφρόνηση ἐκείνων πού λαμβάνουν ὑπ' ὄψη τους τὴν πραγματικότητα²⁰.

Νομίζω ὅτι τὸ μῖσος γιὰ τὸ ἀντικείμενο πού ἐκφράζεται σὲ ὅσα ὁ καταθλιπτικός, ὅπως καὶ ὁ μελαγχολικός, ὑποφέρει (ἐπειδὴ ἐπαναστρέφει τὸ μῖσος ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο στὸν ἑαυτὸ του) προσδιορίζεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ἀμφιθυμία ἀπέναντι στὸ ἀντικείμενο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ συναισθηματὶκὸ εὐθραυστότητα τῶν χρησιμοποιουμένων μηχανισμῶν κτήσεως. Τελικὰ τὸ ἐγὼ μισεῖ τὸν ἑαυτὸ του, γιὰ τὸν ζεῖ ὡς «δυνάμει ἀποτυχημένο». Προστατεύει ἔτσι τὸ ἀντικείμενο ἀπὸ τὸ μῖσος του, ἀλλὰ καὶ αὐτομισεῖται γιὰ τὴν ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἶναι πιθανὸν νὰ ἀποτύχει στὴν ἐπιθυμία κυριαρχήσεως τοῦ ἀντικειμένου.

Συμπερασματικά, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι ἡ ἀπλὴ κατάθλιψη ταλαντεύεται ἀνάμεσα στὴν δυνατότητα διατηρήσεως τῆς ἐπαφῆς μὲ ἕνα πραγματικὸ ἀντικείμενο καὶ τῆς ἀνακτῆσεως τοῦ ἀντικειμένου στὸ φαντασιωσικὸ ἐπίπεδο, ἐνῶ στὴν μελαγχολικὴ ἢ στὴν μανιακὴ ἐξέλιξη ἢ κατοχὴ τοῦ ἀντικειμένου πραγματοποιεῖται σὲ βία καθαρὰ ἐξωπραγματικὴ.

Θὰ ὑποστηρίξω τὶς ὑποθέσεις μου μὲ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ὕλικὸ μιᾶς περιπτώσεως πού ἔχω σὲ ἀνάλυση.

Ὁ ἀναλυόμενος εἶναι 28 ἐτῶν. Ἡ ἀρχὴ τῆς καταθλίψεως ἀνάγεται ἀπὸ τὸν ἴδιο στὴν διάλυση τοῦ δεσμοῦ του μὲ μία νεαρὴ κοπέλλα, τὴν ὅποια ἀγαποῦσε.

Ἐπὶ πολλοὺς μῆνες ἐπανελάμβανε: «Ἡ μητέρα μου μὲ ἐγκατέλειψε. Δὲν μοῦ ἔδωσε τὴν ἀγάπη. Ἡ συναισθηματικὴ ἀποτυχία μὲ ὠδήγησε ἐδῶ πού εἶμαι.

μία πρὸ τοῦ πεπρωμένου. Σὲ τέτοιες περιπτώσεις τὰ ὅποια ἐμφανίζουν μία σύντομη νευρωτικὸ τύπου κατάθλιψη, πού ἀποτελεῖ μία προσπάθεια ἀνακτῆσεως τοῦ ἀντικειμένου μέσω ἐνὸς παιδομορφικοῦ διαβήματος. Γιὰ τὸ παιδί ἢ μοῖρα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, ἢ ἀπὸ κάποια θεότητα, δηλαδὴ ἀπὸ ὄντα πάνω στὰ ὅποια τὸ παιδί νομίζει πὼς μπορεῖ νὰ ἔχει κάποια ἐπίδραση. Στὴν νευρωτικὴ κατάθλιψη ἡ ἀποσύνδεση ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο πετυχαίνεται μὲ τὴν πληρωμὴ τοῦ φόρου μιᾶς μερικῆς ταυτοποίησεως ὑστερικοῦ τύπου. Στὴν συνέχεια νέα ἀντικείμενα ἐπενδύονται συναισθηματικά. Ἀντίθετα στὴν ψυχρωσικὴ κατάθλιψη ἡ προσπάθεια ὀδηγεῖ σὲ αὐτοτιμωρητικὸς μηχανισμοὺς καὶ σὲ πραγματικὲς «βουσίε» πρὸς τὴν θεότητα, ἀκριβῶς ὅπως τὸ παιδί αὐθόρμητα τιμωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του γιὰ νὰ ἀνακτήσει τὴν ἀγάπη τῶν γονιῶν καὶ γιὰ νὰ μαφάσει νὰ ἔχει ἐκ νέου κάποια ἐπίδραση πάνω σ' αὐτούς. Ἐδῶ ἡ καλινδρόμηση γίνεται στὴν βάση μιᾶς πλήρους ταυτίσεως μὲ τὸ χαμένο ἀντικείμενο.

19. *K. Abraham*: προαναφερθὲν ἔργον, σελ. 279.

20. *Ibid.*, σελ. 280.

Πώς να βρώ και να κρατήσω αυτό που ποτέ δεν είχα;... Είμαι ένα τίποτε... Δεν αισθάνομαι τίποτε, ούτε αισθήματα, ούτε ιδέες... Τις λέξεις σας τις χάνω. Είμαι χαμένος στη σύγχυση του κεφαλιού μου. "Αδειος, αδύναμος. Η ύπαρξή μου είναι μία έλλειψη ύπαρξεως».

Το άναμνηστικό του άναλυόμενου είναι βαρυμένο από ελάσσονα καταθλιπτικά έπεισόδια και από σωματικές ασθένειες που άφοροϋν κυρίως το άναπνευστικό σύστημα. Είναι γυιός μητέρας που δεν δέχθηκε να ύποβληθεί στην έκτρωση που άπαιτούσε ο σύντροφός της, όπως και ή μητέρα της. Στην συνέχεια της εργασίας είχα λόγους να πιστεύω ότι οι γονείς δεν είχαν συνάψει γάμο. Όπως σήποτε, ο πατέρας έγκατέλειψε την μητέρα, όταν εκείνη περίμενε το παιδί, και έκτοτε εξαφανίσθηκε από την ζωή της. Ο άναλύόμενος δεν είδε ποτέ τον πατέρα του.

Τα πρώτα χρόνια της ζωής του τα πέρασε κλεισμένος σε βρεφοκομεία και άσυλα. Την μητέρα του την έβλεπε μόνο μερικές βδομάδες τον χρόνο. Υπήρξε γι' αυτόν ένα έξιδανικευμένο αντίκειμενο και μόνο πολύ άργότερα, κατά την διάρκεια της άναλύσεώς του, μπόρεσε να μιλήσει για τα συναισθήματα μίσους που είχε γι' αυτήν, όπως και για την γαργιά του.

Την γαργιά του βλέπει σαν μία γυναίκα κακή, κυριαρχική που έμμεταλλευόταν την άγάπη των παιδιών της. Λέει ότι τον άπέρριπτε σε σημείο να μην τον φωνάζει ποτέ με το όνομά του. Κατά την διάρκεια της άναλύσεώς του επανειλημμένα συγγείι τα πρόσωπα της μητέρας και της γαργιάς, όπως συγγείι και την εικόνα των δύο γονέων: «ή πατέρας».

Τα όνειρα τα όποια έφερε πολλούς μήνες μετά την ύναρξη της άναλύσεώς του, όπως και ώρισμένοι συνειρμοί, δείχνουν ότι άγγιξε το οιδιπόδειο, αλλά μαρτυροϋν επίσης την ένοχη που συνδέεται με το ότι ή δική του ύπαρξη του παρουσιάσθηκε σαν αίτια της άπομακρύνσεως του πατέρα. Η άπομάκρυνση πήρε την μορφή πραγματικής άφάνισης λόγω του θανάτου του πατέρα που στην πραγματικότητα έπληθε πολύ άργότερα.

Δεν ύπάρχει καμμιά άμφιβολία πως με την άπόλυτη άκνησία του στο ντιβάι ο κ. Κ. επαναλάμβανε με το σώμα του την εικόνα του πτώματος του πατέρα. Δεν ύπάρχει επίσης άμφιβολία ότι είχε υίοθηήσει την κατάθλιψη της μητέρας του και ότι την θέση που ο πατέρας άφησε κενή, ο ίδιος δεν επέτρεπε στον έαυτό του να την συμπληρώσει, συνδεόμενος πάντα με κοπέλλες που είχαν κάποιο δεσμό, ή ήταν παντρεμένες, ή που από θρησκευτικές και ήθικες πεποιθήσεις, έμεναν τελικά άπρόσιτες γι' αυτόν.

Έξ άλλου ή έκλυση της καταθλίψεως τοποθετείται ένα χρόνο πριν από την άρχη της άναλύσεώς του, όταν διαλύθηκε ο σύνδεσμος με την κοπέλλα που πλήρωνε όλες τις έπιθυμίες του. Η κατάθλιψη έχει λοιπόν ταυτόχρονα την έννοια της έπιστροφής στην έξάρτηση από το μητρικό πρόσωπο και την έννοια της έγκαταλείψεως του άνδρικού ρόλου μέσω της ταυτίσεως προς την καταθλιπτική μητέρα.

Ὡστόσο τὸ πιὸ σημαντικό, σὲ σχέση μετὰ τὴν προαναφερθεῖσα ὑπόθεση εἶναι ὁ τρόπος μετὰ τὸν ὁποῖον ὁ κ. Κ. ζεῖ τὸν ἑαυτοῦ, ἢ εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ καὶ ἢ διαμόρφωση τῶν σχέσεων τοῦ μετὰ τὸ ἀντικείμενο.

«Εἶμαι μικρὰ κομματάκια, ἀνίκανος νὰ οἰκοδομήσω ὅ,τιδήποτε ἢ νὰ ἐπαναστατήσω. Τρέμω μπρὸς στοὺς ἀνωτέρους μου, ὑποκλίνομαι... ἢ ἀρρώστεια μου ἐπεβλήθη... Τρεῖς ἐγχειρήσεις ἔχω ὑποστεῖ... τὴν σεξουαλική μου ἀνικανότητα ἐπίσης. Εἶμαι ἀνήμερος καὶ αἰσθάνομαι δεμένος μετὰ σύρματα πού με περιτυλίγουν. Δὲν μπορῶ νὰ ἐλέγξω οὔτε τίς ιδέες μου, οὔτε τὰ αἰσθήματά μου, οὔτε τὸ ἀσυνείδητό μου. Ὅλα μοῦ ξεφεύγουν».

Μιλáει γιὰ τὸν χωρισμὸ ἀπὸ τὴν φίλη τοῦ σὰν ἕναν χωρισμὸ πού προκάλεσε ὁ ἴδιος, γιὰτὶ δὲν μποροῦσε νὰ δεχθεῖ ὅτι θὰ ξαναγύριζε ὁ ἀρραβωνιαστικὸς τῆς κοπέλλας καὶ δὲν μποροῦσε νὰ ὑποφέρει τὴν ιδέα ὅτι ὁ ἴδιος δὲν τὴν κατείχε.

«Θέλω νὰ εἶμαι ἀπόλυτος κύριός της. Μετὰ τὸ νὰ τὴν χάνω, χάνομαι κι ἐγὼ ὁ ἴδιος... Ἐνα μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἕνα διπλό, ἕνα ἄλλο ἡμισυ, ἕνα ιδεῶδες».

Μιὰ ἄλλη ἀναλυομένη 29 ἐτῶν, καταθλιπτική, πού χωρίζεται ἀπὸ τὸν ἄντρα της, τοποθετεῖ μετὰ ὅμοιο τρόπο τὴν προβληματική τῶν σχέσεων:

«Τί ἀντιπροσώπευε γιὰ μένα ὁ ἄντρας μου; Συμπληρώναμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον ἢ μάλλον ὁ ἕνας ἦταν ὁ καθρέφτης τοῦ ἄλλου. Μιὰ διαδικὴ σχέση; Ὁχι, οὔτε κἀν αὐτό».

Γιὰ τοὺς ἄντρες ὁ ἀναλυόμενός μου λέει: «Ὅταν εἶναι ἀδύναμοι, εἶμαι βίαιος μαζί τους. Συμπεριφέρομαι ἀπότομα πρὸς ὅσους ἐξαρτῶνται ἀπὸ μένα. Θέλω νὰ τοὺς ἐπιβάλλω σαδιστικά τὴν δύναμή μου. Πῶς νὰ συμβιβάσω αὐτὸ πού σὰς λέω τώρα μετὰ τὴν ἀδυναμία μου; Ἡ βιαιότητα εἶναι μιὰ δύναμη πού βρίσκει τὸ στόχο της».

Γιὰ τίς γυναῖκες λέει: «Θέλω νὰ εἶμαι κυρίαρχός τους, νὰ εἶναι σκλάβες μου. Μ' ἀρέσει νὰ κάνω νὰ πονᾶνε τὰ πρόσωπα πού ἐνδιαφέρονται γιὰ μένα καὶ πού ἔχω τὴν ἀνάγκη τους. Ἐχω τὸ αἶσθημα πῶς ἔτσι μετὰ πλησιάζουν. Μισῶ ἐκείνους πού δὲν ἔχουν ὑποφέρει ὅσα ἐγὼ ὑποφέρω... Ἄν ἡ μητέρα μου μάθει τὴν αὐτοκτονία μου, θὰ τρελλαθεῖ ἢ θὰ πεθάνει. Ἡ μητέρα μου ἀναστενάζει ὅταν μετὰ γέννησε κι ἐγὼ τώρα δὲν εἶμαι παρὰ ἕνας ἀναστεναγμός. Ἐκείνη τὸ ξέρεي καὶ ὑποφέρει. Λέει ὅτι θάθελε νὰ ἐπανορθώσει τὸ παρελθόν, κι ἐγὼ κοροϊδεύω αὐτὴ τὴν γυναῖκα πού πιστεύει ὅτι μπορεῖ νὰ ἐπανορθώσει» (φυσικά κοροϊδεύει ἔτσι καὶ τὴν ἀναλύτριά του).

Θὰ ἀνακαλύψουμε σιγὰ-σιγὰ ὅτι τὸ παράπονό του εἶναι τὸ ὄπλο του. Μετὰ τὸ κλάμα τοῦ προκαλεῖ τὸ κλάμα τῆς φίλης τοῦ καὶ ἔχει ἔτσι τὴν ἐντύπωση ὅτι κυριαρχεῖ ἐπάνω της. Τοῦ ἀρέσει νὰ διπλώνονται μπροστά του οἱ ἄλλοι, ὅπως ὁ ἴδιος διπλώνει τὰ μικρὰ κομματάκια ἐφημερίδων πού ξεσχίζει!

Ὅταν ἦταν παιδί ἦταν εὐτυχισμένος ἀνεβαίνοντας στὰ βουνὰ γιὰτὶ ἔτσι τὰ κατακοῦσε. Ὀνειρευόταν νὰ γίνετ' ἀσκάλας, νὰ εἶναι ὁ πιὸ ἀγνός καὶ ὁ καλύτερος. Θέλει τὰ πάντα τέλεια, χωρὶς κανένα συμβιβασμό. Πιστεύει ὅτι ἔχει δυ-

νάμεις ύπερφυσικές. Φωνάζει σαν μικρό παιδί ότι θέλει να τον αγαπούν. Άλλά στην πραγματικότητα ή παρουσία των άλλων τον ένοχλεί. Δέν θέλει καμμιιά παρουσία που να τον δεσμεύει, πονάει όμως για όσους χάνει.

Άπό τον χαμό των προσώπων οί συνειρμοί περνούν στον χαμό των ίδεών του, στον χαμό των λέξεων, στην αδυναμία να έλέγξει τό άσυνείδητό του και τις συνεντεύξεις του. Λέει: «μόλις φεύγω, αυτά που συμβαίνουν εδώ δέν υπάρχουν πιά για μένα».

Βαθμιαία θα μπορέσει να δει ότι με τον τρόπο αυτό εκείνη που παύει να ύπάρχει για κείνον, είμαι έγώ. Ότι με αποβάλλει με την λήθη των έρμηνειών μου, όπως έκκενώνει ένα τμήμα του έαυτού του, όταν ξεχνάει αυτά που λέει κατά τις συνεντεύξεις του.

Επίσης θα δει ότι συγκρατώντας κάπου-κάπου μερικά μικρά κομματάκια — όπως λέει —, έχει δικαίωμα ζωής ή θανάτου επάνω μου, όπως πίστευε ότι οί γονείς του είχαν επάνω του, όταν μου λέει: «θάταν καλύτερα να μην με άφηναν να γεννηθώ, γιατί γι' αυτούς ποτέ δέν ύπηρεξα στην πραγματικότητα. Δέν έχει κανείς τό δικαίωμα να γεννάει ένα παιδί, αν δέν μπορεί να του δώσει τά πάντα».

Τους γονείς του, που είναι πάντα παρόντες μέσα του, όπως ο παντοδύναμος Θεός στον οποίο πιστεύει, τους αναπαριστώ ως «Θεός - καπιταλιστής».

«Ο Θεός — λέει — είναι καπιταλιστής, γιατί ποτέ δέν έκανε τίποτε για μένα. Είναι ένας καπιταλιστας που κρατάει τά πάντα για τον έαυτό του κι άλλοίμονο στους μη κατέχοντες. Έν τούτοις απ' αυτόν περιμένω την λύτρωση. Περιμένω ένα φάρμακο ή μιιά γυναίκα που θα με βγάλει από την κατάσταση στην οποία βρίσκομαι». Έν τώ μεταξύ οργανώνει τά πράγματα έτσι, ώστε να έλέγχει την ανάλυσή του, τά συναισθήματα, τις ιδέες του και τη σχέση μας.

Πολλές φορές ρωτήθηκα γιατί δέχθηκα να αναλάβω σε ανάλυση ένα άτομο που με τά αδιάκοπα επαναλαμβανόμενα παράπονά του δέν μου έδινε καμμιιά εύχαριστηση. Ός την ήμέρα που θυμήθηκα ότι κατά την πρώτη μας συνέντευξη μου είπε κάτι που προκάλεσε μέσα μου μιιά αντίδραση ακριβώς αντίστροφη από εκείνη που ο ίδιος νόμιζε ότι οί γονείς του είχαν γι' αυτόν. Δέν μπόρεσα δηλαδή έγώ, εν σχέσει με τον άνθρωπο αυτόν, να έχω την φαντασίωση μιιάς μητέρας ή οποία επιθυμεί, αλλά δέν καταφέρνει, να καταστρέψει τό παιδί της. Ήξερα ότι ή έλλειψη της φαντασιώσεως αυτής, από ώρισμένη τουλάχιστον άποψη, σήμαινε ότι κι έγώ ήθελα τον έαυτό μου παντοδύναμο. Νομίζω έξ άλλου ότι άσυνείδητα ο αναλυόμενος τό ήξερε, αφού αδιάκοπα αναφερόνταν στην φαντασίωση μιιάς έκτρώσεως που είχε πετύχει τον στόχο της, λέγοντας: «ή μητέρα μου με άφησε να πέσω».

Βέβαια, τό βίωμα της απώλειας του πρώτου αντικειμένου στις άρχές της ζωής του, ήταν συγκλονιστικό και δέν ύπάρχει άμφιβολία ότι ο αναλυόμενος τό εί-χε ζήσει σαν άξεπέραστο. Έν τούτοις ζήτησε να αναλυθεί.

Ἄπο τὴν πλευρά μου πίστευα ὅτι ἂν ἀλήθεια ἡ μητέρα δὲν τὸν στήριξε, ἐν τούτοις τὸν κράτησε μέσα της, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ τὴν ἔκαναν νὰ μὴν δεχθεῖ τὴν ἔκτρωση. Κάποια μέρα λοιπόν, ἴσως θὰ ἦταν ἐφικτὸ γιὰ τὸν γιό της νὰ ἐπαναξιολογήσει τὸ γεγονός αὐτὸ μέσα στὴν οἰκονομία τῆς ἀπελπισίας καὶ τῶν ἀπογοητεύσεών του. Μᾶς ἔμενε φυσικὰ νὰ ἀνακαλύψουμε κι οἱ δυὸ μὲ ποιὸν τρόπο τὸ παντοδύναμο ἀντικείμενο ἔμεινε ζωντανὸ μέσα του καὶ πῶς θὰ μπορούσε ἡ ἀνάλυση καὶ ἡ σχέση μας νὰ τροποποιήσει τὴν εἰκόνα του.

Τὸ αἶτημα ποὺ μοῦ ἀπηύθυνε ὁ ἀναλυόμενος μὲ ἔκανε νὰ σκεφθῶ τὴν ἀπάντηση ποὺ ἔδωσε ὁ Προμηθεὺς στὰ δάκρυα καὶ στὴν πενία τῶν ἀδύναμων ἀνθρώπων: «Νὰ ἀλλάξουν ὅλα καὶ ἀμέσως».

Νομίζω ὅτι τὸ ἔγκλημα, ἡ «ὑβρις», γιὰ τὴν ὁποία ὁ Προμηθεὺς τιμωρήθηκε, δὲν εἶναι τὸ ὅτι πέρασε στοὺς ἀνθρώπους αὐτὸ ποὺ μόνο οἱ θεοὶ κατεῖχαν. Τὴν φωτιά. Ἡ «ὑβρις», ὡς ξεπέρασμα ἐνὸς μέτρου, ἦταν ὅτι δώρησε αὐτὸ ποὺ μόνον νὰ κερδηθεῖ εἶναι δυνατόν. Ἐν τέλει ὁ μῦθος τοῦ Προμηθέα δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ κατανοητὸς παρὰ μόνον ἂν ἀκολουθήσει κανεὶς τὰ στάδια τοῦ δύσκολου δρόμου ποὺ ὁ Ἡρακλῆς δέχθηκε νὰ βαδίσει. Αὐτὸς ὁ δρόμος ὠδήγησε στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Προμηθέα. Αὐτὴν τὴν τροχιά ἀναλυόμενος καὶ ἀναλυτὴς δὲν μποροῦν παρὰ νὰ τὴν ἀκολουθήσουν, ἂν θέλουν νὰ κατασιγάσει κάποτε ἡ παντοδυναμία τοῦ Προμηθέα, ποὺ ὁ καθένας μας κάπου μέσα του διατηρεῖ.